

СОЦИОЛОГИЈА И НАШЕ ВРЕМЕ

* Иришки Венац, 11-12. јун 1998.*

Срећко Михаиловић
Институт друштвених наука,
Београд

UDK: 32.019.52
Оригиналан научни рад
Примљен: 11.06.1998.

МОГУЋНОСТИ МОДЕРНЕ ЛЕГИТИМАЦИЈСКЕ
ФОРМУЛЕ У СРБИЈИ

Аутор се у овом саопштењу бави питањем: које су актуелне легитимацијске формуле, ко су њихови социјални носиоци и какви су изгледи за практиковање модерне легитимацијске формуле. Легитимацију етничким национализмом, ствари по свом карактеру неорелигијску легитимацијску формулу, продукује збого укључена српска политичка елита уз подршку значајног дела грађана. Економска легитимацијска формула пре постоји као ваљана захтев све већег броја грађана, него што има стварног политичког репрезентива. Политичка легитимацијска формула збого да се уопште не јављује у интегралном облику - никако на нивоу организованог политичког понашања, а рејко на индивидуалном нивоу; јавља се нејативно формулисана (као делегитимације а не као захтев за легитимацијом) и то најчешће као низ сегментарних захтева (и њихова понашања) разних социјалних група и агењата; неки су изведени и на организацијском нивоу политике, док су неки у сфери цивилног друштва, а прећи на нивоу приватних акција. - Нејативна формулација и сегментарност - дакле одсуство позитивно формулисане политичке формуле, као захтева за грађанском и демократском државом, уз одсуство социјално-политичког носиоца такве формуле, ову, једину модерну легитимацију чини прилично далеком.

Кључне речи: легитимација, религијска легитимација, економска легитимација, политичка легитимација, делегитимација.

Више од једне деценије ову земљу потреса легитимацијска криза.¹ У ствари, може се говорити о деценији акутне легитимацијске кризе.² Повремено, али и краткотрајно пронашла би се формула која систему обезбеђује

¹ Овај текст је проширено и допуњено излагање, саопштено на научном скупу "Социологија и наше време", одржаном на Иришком Венцу, 11. и 12. јуна 1998. године, у организацији Социолошког друштва Србије и Одсека за социологију Филозофског факултета у Новом саду.

² Наравно, разни аутори легитимацијској кризи приписују различиту екстензију. На пример, у једном времену било је модерно ову врсту кризе везивати за социјалистички период Југославије. Но, без обзира која екстензија је у питању, треба се запитати, пре свега, за идеолошки *underground* аутора. Моје мишљење о екстензији легитимацијске кризе везано је за одређење појма кризе тог типа. Легитимацијска криза, у ширем смислу, може се везивати за целокупно трајање Југославије, дакле већ од стварања Краљевине СХС, а у ужем смислу, везујем је за период почев од краја осамдесетих година (дакле, приближно последња деценија, или нешто мало више).

подршку и трајање. На тренутак је формула пронађена у антикомунизму и у увођењу вишепартијског система; нешто дуже је трајала, а у донекле смањеном обиму траје и данас, опсесија етноцентризмом, с национализмом као својим наличјем - нација је уздигнута на пиједестал светиње и као таква била је и јесте оправдање за било какву акцију власти и официјелни мотив за сваку од грађана захтевану жртву. Евидентно је, ипак, да носиоци постојећег система не налазе формулу која би их трајније одржала на власти.

Дакле, које се легитимације нуде од стране репрезентата власти, политичког режима и политичке заједнице? Коју легитимацију траже грађани, која је то легитимација власти коју је за њих пожељна и прихватљива? Како је однос опозицијских странака према свему томе, у чему они виде садржај легитимације?

I

Ратови из деведесетих, као овдашње (и уопште, балканско) *велико цивилизацијско поосруће*, имали су легитимацију већине на свим ("нашим") просторима на којима су се дешавали. То је легитимација нацијом, "крвљу и тлом", имагинарном прошлосту и обећањем о сјајној националној будућности. По свему судећи у питању је била, а и сада је, нова световна религија, сурогат стварне религиозности или, можда, и права нова религија. Тип њене везе са њеним промотерима и следбеницима, снага те везе, неупитна спремност следбеника на жртву, њена ирационалност, свеобухватност и још много чега другог, упућује на закључак да имамо посла с појавом која се може именовати као (*нео*)*религијска легитимацијска формула*.

Феноменолошки зенит овог концепта дешава се на Гази-Местану када Вођа слеће с неба и верницима на овом српском Синајском пољу дарује "Књигу светог ратничког народа" којом их подсећа на сјајну ратничку прошлост и "обећава" успехе на истом пољу у блиској будућности, и на милионском митингу испред Савезне скупштине када верници све своје разумевање свега онога што им се дешава у већ надолазећој великој трагедији, свде на захтев да се ухапси један човек. Вођа им је веома брзо испунио жељу. (Био је то обрнут религијски обред: не приносе верници жртву-паљеницу свом Богу, већ Бог приноси жртву својим верницима.)

Јавномнењски зенит овог типа легитимације, када је реч о грађанима садашње Југославије, према истраживачким резултатима, дешава се у 1993. године, а потом следи опадање (погледати налазе у табели 1). Ратне бруталности, доживљај рата и ратних последица на сопственим плећима, појава нешто изразитије унутрашње али и спољашње антиратне пропаганде, условљавали су - постепено, споро и неједнако - опадање легитимацијске моћи национализама и националистичког начина решавања проблема путем ратова. Уједно, то је и почетак опадања лојалности и делегитимације балканских владара и нивових камарила и свеколике елите који су у овом времену били главни генератори и промотори национализма и рата као начина

решавања измишљених и стварних проблема. Процеси делегитимације убрзани су и постали нешто шири након изнуђеног мира када делегитимација рата постаје (барем формално) официјелно гледиште.

“Власници система”, након изнуђеног прекида рата, траже нове легитимацијске формуле. У “новој” формули рат бива замењен миром, а национализам нешто уздржанијом политиком “*једнонационалне државе са мултиетничким саставом*”(!?) Но, пошто мир постаје ствар свакодневице, легитимацијска “понуда” постаје сиромашна, огољена, редукована на “*Србију изнад свега*”³, док се на другој страни, на страни “потражње” све учесталије експлицирају питања транзицијске спорости и неуспеха, односно свеколике неефикасности система и посебно питање катастрофално неуспешне економије⁴.

У ситуацији смањене релевантности легитимацијске формуле помоћу национа, јер је грађанима све очигледно сва катастрофичност националистичко/шовинистичке оријентације, српска политичка елита “иновира” формулу путем активирања жаришта кризе на Косову и путем расприривања сукоба врхова власти Србије и Црне Горе, тако да формула и даље опстоји у готово старом сјају.

II

Најпрагматичнији аспект просеца легитимације који се на емпиријском плану егзактно испољава на изборима, јесу привредни резултате дате власти. По правилу, власт која остварује добре резултате у привреди, истовремено има обезбеђену подршку већине грађана. - Чак и у класичној тео-

³ Видети, нпр. изборне слогане у септембру 1997. (за републичке изборе и изборе председника републике): готово да већина странака наступа са “понудом” у којој доминира “Србија” (“За Србију”, “Сви за Србију”, “Радикално за јединствену Србију”, “Србија - Србијанцима”, “Све за Србију”...) и “борба против сепаратизма” (албанског - Косово и Метохија, муслиманског - Санџак, војвођанског - Војводина, црногорског - Црна Гора; у овом контексту човек не може да се отме питању: А каква је то земља из које сви желе да изађу, да се отцпе?)

⁴ Парадигматичан је пример Црне Горе од краја лета 1997. све до половине јануара 1998. У подтексту сукоба “Мома” и “Мила” је питање легитимацијске формуле владајуће странке (ДПС) - једни нуде легитимацијску хегемонију политике и “поштене економије” (с фокусом на питању федерације и односа према Србији), а други нуде хегемонију економије (па макар се она сводила и на шверц под државним надзором) уз актуелизовање питања суверенитета. Демократија је била застава с којом су махале обе стране, а тек је политичка пракса верификовала обећања.

С овог становишта занимљив је и сукоб унутар политичке елите босанских Срба који час индицира дотрајавање националистичке политике као једине политичке опције, која је била таква упркос њених катастрофичних последица, а час оживљавање тврдог национализма који се објашњава повређеним националним поносом унутар “целог босанског ентитета” и отпором према “спољном притиску и окупацији”?!

рији, успостављање, трајање и стабилност демократије, повезује се са делотворном и ефикасном економијом⁵.

Ако, пак, ишта постоји чиме се актуелна власт не може легитимисати пред својим грађанима, то су привредни резултати. Економска легитимација, легитимација економском ефикасношћу, добрим стандардом грађана - веома су далеки од наше економске и политичке збиље.

Чак 41% грађана као највећи друштвени проблем наводи управо стање привреде, сиромаштво, мале и нередовне плате, немаштину.⁶ У 1996. години више од половине испитаника (53%) оцењује породични стандард као лош, тај проценат се у 1997. години пење чак на 73%. Још су негативније оцене привреде - у 1996. години стање привреде оцењује као лоше 71% испитаника, исто мишљење, у 1997. години, има чак 80% испитаника.⁷

Поставља се питање: зашто економска беда становништва не генерише социјалне немире или барем друкчије изборне оријентације? Другим речима, зашто економска беда није израженији делегитимирајући чинилац? Зашто до тога није дошло ни у време светски рекордне хиперинфлације која је највиши ниво достигла у јануару 1993. године када је годишња стопа износила 5,2 x 10 на двадесети, месечна 3,13 x 10 на осми, дневна 61,83 а часовна 2,03 (Димитријевић, 1996: 372).

Наравно, један број грађана одриче подршку систему и актуелној власти управо због катастрофалног економског стања и неуспешне економске политике. Али, извесно је да је тај проценат мањи од процента грађана који су незадовољни својим стандардом, стањем привреде и економским резултатима.

⁵ Највећа генерализација којом се политички системи повезују са другим видовима друштва можда је она да је демократија повезана са стањем економског развоја. Што је нација богатија, то је вероватније да ће одржати демократију. Од Аристотела до данас људи су доказивали да само у богатом друштву, у коме релативно мали број грађана живи у стварном сиромаштву, може настати ситуација да маса становништва интелигентно учествује у политици и развија самоконтролу потребну да не подлегне позивима неодговорних демагога. Друштво подељено на осиромашене широке масе и малу повлашћену елиту има за последицу олигархију (диктаторску владавину малог горњег слоја) или тиранију (диктатуру ослоњену на народ). Lipset (1969): 67-69.

⁶ Тек потом следи група проблема везаних за политику, власт, странке (19%), незапосленост (8%), санкције, спољни притисак, спољни непријатељи, изолација (4%) итд. (Подаци из истраживања "Легитимитет политичког система и вредносни профил грађана Југославије" које је средином 1996. спровео Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење ИДН, на узорку од 2.000 пунолетних грађана Југославије (без Косова и Метохије). Сви даљи подаци који се односе на 1996. годину, уколико није другачије наведено, потичу из овог истраживања).

⁷ Подаци за 1997. годину, уколико није друкчије наведено, потичу из истраживања "Јавно мњење о легитимитету политичког система" које је средином 1997. године спровео Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење ИДН, на узорку од 1.540 пунолетних грађана Србије (без Косова и Метохије).

Наспрам суноврата стандарда, економске беде, пропадања низа предузећа и других економских подухвата⁸, власт, с једне стране, истиче имагинарне успехе (медијске “успехе” у пропалој економији), а с друге стране, особеном (медијском) интерпретацијом неуспеха дислоцира одговорност на “спољне непријатеље” или на објективне нужности. Наравно, ту су и други поступци за “оправдавање” и разумевање пропале економије: истицање привремености датог стања (и лепе будућности, успеха који нас очекују), истицање заједничке изложености недаћама, целе нације а не ових или оних појединаца или друштвених група (“Сви смо у истој ситуацији”) и др. Очигледно је да режим овде примењује поступак аутолегитимације. Реч је о случају, према професору Војиславу Становчићу “кад нека власт или политичка снага сама смисли, и без могућности да се друга страна о томе изјасни, нуди као легитимизацију сопствену представу о својој улози или нуди процедуру легитимизације по своме избору” (1986: 1365).

Овоме треба још додати да опозицијске странке не успевају, ни онда када им је до тога стало, да пред грађанима разобличе манипулације интерпретацијама узрока свеколике економске беде, нити пак да понуде алтернативу - делотворни програм за излазак из тог стања (један од главних разлога свакако је и чињеница да су овим странкама грађани медијски недоступни. Демократска странка је то покушала да надкнади - у питању су били плакати и штампани афиши!)

III

У сфери политике налази се сукус легитимацијских садржаја, како са стране понуде, тако и са стране тражње. И управо су ту индикатори могућности (па и блиске могућности) *легиитимацијског сипреса сисџема*. Те индикаторе чине неколике појаве “негативне подршке” систему, или можда прецизније, *ојонирања сисџему*⁹ и то у већини случајева управо на тзв. догађајном плану, односно на плану политичког понашања.¹⁰

⁸ Бројни су подаци којима се могу илустровати ове тврдње. Опредељујем се за речи професора Гојка Рикаловића исказане на саветовању „Транзиција и привредни развој - краткорочни и дугорочни аспекти”, одржаном половином децембра 1998. године на Економском факултету у Београду: Југославији је, уз дугорочну просечну јапанску стопу раста од 2,95 одсто, 1990. године требало 39 до 51 година да достигне доходак по становнику развијених земаља, док јој је за постизање истог циља 1997. године требало између 62 и 74 године. „Ако би нам дугорочна стопа раста дохотка по становнику била 1,75 процената као у САД, онда је Савезној Републици Југославији прошле године требало између 105 и 125 година да достигне доходак по становнику развијених земаља” (Наведено према: Одроз Б92, вести од 19.30, 14. децембар 1998).

⁹ Овде је питање шта је антоним појму подршка? Овде сам се определнио за *ојонирање* (иако сам се двоумио између супростављања, опозитног понашања, противљења, резистентности и отпора), тако да ћу користити појам *јодриика* у случају *pro* систем деловања, мишљења и осећања, односно појам *ојонирање* у случају *anti* системског деловања, мишљења и

- веома изражене сецесионистичке намере појединих етничких заједница: изразита и искључива политика сецесије косовских Албанаца (оружана побуна), опонирање систему од стране других мањинских етничких група, сецесионистичка оријентација појединих политичких странака и група у Црној Гори.¹¹

- тромесечни протести грађана у Београду и другим већим градовима у Србији (након крађе гласова на новембарским изборима за локалне органе власти), крајем 1996. и почетком 1997. године,

- висока апстиненција и бојкот септембарских избора 1997. године, као и неизлазак половине бирачког тела на други круг председничких избора (5. октобар 1997).

Наведене и сличне делегитимирајуће појаве сегментиране су и тематски (мада их уоквирује припадност сфери политике и оријентација ка делегитимацији), и по политичким субјектима који се јављају као њихови носиоци: сепаратистичке етничке странке, грађани, појединци, грађанске политичке странке мале изборне снаге.

Ове појаве, гледано са становишта њиховог садржаја, индицирају један *хипотетички модел легитимацијске формуле*. Сматрам, наиме, да земља која је национално компонована овако како јесте, која је обележена оваквом политичком културом каква она јесте и која има такво искуство са типовима владавине какво има - да таква земља легитимацијску формулу може пронаћи, пре свега, у консензусу око стварања *грађанске државе и политичког система парламентарне демократије*.

Концепт грађанске државе, у првом реду а између осталог, треба да омогући решавање националних проблема (питање статуса Косова, пре свега), а концепт парламентарне демократије, односно демократске државе - проблеме владавине, укључив ту нарочито две ствари: (1) политичко репрезентацију свих релевантних делова друштва; и (2) и регуларну (легалну и легитимну) промену екипа које владају.

осећања. На други начин је ово питање решио Давид Истон. Он употребљава појам “негативна подршка” [negative support] (видети, нпр. Easton, 1979: 163, дијаграм 4), али одмах потом, наставивши се између термилошке уштогљености [terminological rigor] и свагдашње употребе [ordinary usage] ових термина, наглашава да ће користити синониме негативне подршке, као што су “опозиција, непријатељство или опадање подршке” (1979: 164).

¹⁰ Давид Истон разликује отворену подршку (overt support) и прикривену подршку (covert support). “Можемо рећи да *A* подржава *B* било да *A* делује у корист (behalf) *B* или да се он сам оријентише фаворишуће према *B*. *B* може бити особа или група; то може бити циљ, идеја или институција. Ја ћу *акције* подршке означити као отворену подршку и подржавајуће *стајавове* или сентименте као прикривену подршку” (Easton, 1979: 159).

¹¹ Поред стварно сецесионистичке оријентације, у Црној Гори су присутније оптужбе (поготово у изборним кампањама) за сецесионистичке намере. Тако налазимо и овако чудовишну оптужбу: да је у Црној Гори “на сцену ступио сепаратизам под плаштом лажног југословенства” (према *Политици* од 24. августа 1997.).

Суштинско је питање колико су концепти грађанске vs. националне државе и парламентарне демократије vs. свим типовима ауторитарне владавине, укључени у прагматичну (акциону) идеологију политичке елите, као и у доминантни модел политичке културе. На операционалном плану, у питању је однос политичких странака и јавног мњења према питању Косова и према систему парламентарне демократије и начину њеног успостављања.

Другим речима, колико су концепти грађанске и демократски уређене државе:

(1) укључени у онај део програма политичких странака за који се може рећи да постоји намера да се оствари (ако су укључени, поставља се питање колико су доминантни, над осталим програмским циљевима и свим облицима страначког понашања који су у нескладу са поменутиим циљевима, нпр. лидерска сурењивост), и

(2) утемељени у вредносни сустав јавног мњења (и управо је то проблем који нас овде првенствено интересује).

Ни једна политичка странка у Србији, па ни једна од албанских странака на Косову, није изашла са пројектом (мислим, до јесени 1998. године) који би барем омогућавао почетак разговора. На овом плану, учинак политичке елите (и Срба и Албанаца) раван је нули.¹² Сличан учинак има и јавно мњење и Срба и Албанаца.

Итекако је видљива снажна пенетрација националних критеријума у политику (погледати истраживачке налазе у табели 2) - гласање је *par excellence* политички чин и онда је сасвим логично што се при опредељивању за политичке странке и изборне кандидате тих странака, примењују политички критеријуми. Међутим, овде налазимо да у Србији (без Косова и Метохије) колико људи користе политичке критеријуме, толико њих користи националне критеријуме (по две петине). Али тек на Косову и Метохији налазимо на готово апсолутну подређеност политике у односу на корпус националног; како код Срба на том простору, тако и код Албанаца на истом простору - они се на овом плану понашају у длаку исто! Док у Србији (без Косова и Метохије) налазимо подељеност политичких и националних критеријума, уз велики проценат испитаника који се ту не сналазе и не опредељују, дотле на Косову готово да имамо потпуно одсуство политике из политике - ту је стање предполитичко!

¹² "Неспремност да се заговарају аутентичне грађанске позиције доказује и чињеница да се ниједна странка (са изузетком једног покушаја ГСС) није озбиљно суочила са проблемом људских права на Косову - проблема од кога су унутаррепублички сукоби у Југославији и почели. Ниједна политичка групација у Србији (сем надстраначког Београдског круга) није имала петљу да тај проблем постави на другачије основе - на пример, да покуша народу да објасни да је држање Косова уз помоћ војске и полиције (и енормних трошкова) једнако власништву над неусељивим станом, при чему Срби плаћају кирију, струју и воду, а Албанци станују бесплатно!" (Биро, 1994: 62).

Опседнутост националом, према нашим налазима, барем у Србији без Косова и Метохије, налази се у постепеном опадању (о томе сведоче подаци који су наведени у табели 1). Према овим подацима национализам је био у зениту у пролеће 1993. године. Извесно је да су догађаји у 1998. (оружана побуна и њено сламање, почетак каквих таквих преговора) утицали на знатно повећање неповољног мишљења према Албанцима, али је готово исто толико извесно да је дошло до побољшења мњења о другим мањинским етничким групама. Дакле, ипак налазимо извесне оптимистичке назнаке раста међунационалне толеранције.

Круцијални показатељ приступа националном је однос према моделу решавања “косовског проблема” (погледати табелу 3). Знало се, дакле, барем међу истраживачима јавног мњења и онима који су хтели да читају њихове резултате, да су кључни ставови, о статусу ове покрајине, и пре него што је дошло до оружане побуне, били непомирљиви. Но, српска политичка елита уљуљкивала се у илузијама о подељености албанског мњења у погледу независности.

На крају, врхунски показатељ етничког нарцизма и једних и других, па можда и етничке параноје, јесте једна оваква етничка делузија: 70% Албанаца и 87% Срба прихвата тврдњу: “Мој народ није савршен, али је наша културна традиција надмоћна у односу на друге” (податак је преузет из једног истраживања агенције Аргумент).

Већина грађана Србије је демократски оријентисана (видети податке у табели 4), иакође већина сматра да је парламентарна демократија стабилна и не би подржала евентуално укидање парламента и повратак на једнопартијски систем.

С друге стране, грађани Србије не прихватају евентуалну владавину војске, као што не прихватају ни монархију. Власти јаког вође држава велики број грађана, али је то још увек нешто мање од половине. Већина држава став да “најважније одлуке треба да доносе стручњаци а не влада и парламенти”¹³ (видети податке у табели 5).

Иако назначени налази указују на претежно демократску оријентацију грађана Србије, потребно је бити опрезан према тим налазима. Стога ћу овде изнети и неке резерве.

(1) Иако је број грађана који подржава став “Најбоље је сву власт дати јаком вођи” мањи од половине, он је релативно већински (48% испитаника се с њим слаже, а 36% се не слаже, остали су уздржани) и, што је нарочито

¹³ У истраживању Института за филозофију и друштвену теорију (Загорка Голубовић са сарадницима), из 1993. године, на питање: “Који су, по вашем мишљењу, основни начини изласка из кризе?”, готово половина испитаника (48%) определила се за одговор “Мора се дати много више права стручњацима који имају знања да изведу земљу из кризе”; по учесталости други одговор (31%) био је: “Држава треба да узме чвршће ствари у своје руке да би се обуздали неред, нерад и злоупотребе”. Остали одговори су готово занемарљиве учесталости.

важно, изгледа да постоји тренд његовог увећања. Тако је у односу на 1996. годину проценат испитаника склоних власти “јаког вође” порастао за чак 20% (са 28% на 48%). Овакав налаз *показује скрепање бирачког тела удесно* (не већински, али је изгледа тренд у том правцу).

(2) Изразито је раширена технократска оријентација - реч је управо о томе јер се не може друкчије интерпретирати прихватање става да “најважније одлуке треба да доноси стручњаци а не влада и парламент”, без обзира на другачија мишљења (нпр. Richard Rose).

(3) Испитаници схватају демократију на различите начине и под њом подразумевају прилично разноврсне ствари. Тако смо у овом истраживању нашли да демократију повезују “донекле” и “много” с политичким слободама - 73% испитаника, са правом грађана да учествују у политици - 71%, са вишепартијским системом - 69%, са равноправношћу пред законом - 60%, са једнаким правима за жене - 58%, са већом социјалном једнакошћу - 51%, са побољшањем економских услова - 51%, са доношењем многих политичких и административних одлука на регионалном и локалном нивоу - 49%, са смањењем корупције и подмићивања - 47%, са смањењем незапослености - 45%, са слободом у моралним и сексуалним стварима - 42%, са контролом банака и великих приватних предузећа од стране владе - 39%. Очито је да поред “доброг разумевања” појма демократије (које је потврђено и у једној другој серији питања), налазимо и то да је готово половина испитаника спремна да демократију повеже с добрим стандардом (“побољшање економских услова”) или, чак, са сексуалним слободама.

(4) Упоредо с прихватањем про-демократских ставова, наилазимо на доминацију једног (са демократијом неспојивог) органистичко-колективистичког виђења “целине народа” које индицира масовно прихватање (чак 87%) става “Интереси целине народа морају бити изнад свих посебних интереса”. И овај налаз се може сматрати показатељем кретања бирачког тела удесно!

(5) Порицање могућности стварне аутономије Косова и Метохије - 59% испитаника је или за садашњи статус ове покрајине или за укидање сваке аутономије.

(6) Повезивање директних питања о односу према парламентарној демократији и односу према власти “јаког вође” (видети податке у табели 6), индицира постојање неколико различитих оријентација према типу власти:

- демократска оријентација: укупно 34% испитаника,
- ауторитарна оријентација - укупно 28%,
- непрофилсан однос према типовима власти; мешавина неодређених и нејасних ставова о оба типа власти - укупно 17%,
- Противречна оријентација ка “ауторитарној демократији”; реч је о смеси међусобно противречних ставова према парламентарној демократији

и према власти ауторитарног вође, дакле о истовременом прихватању оба иначе неспојива типа власти - укупно 21% испитаника.¹⁴

На први поглед чини се да ову последњу категорију чине грађани који не знају о чему је реч, који немају ни општу представу о једном и другом типу власти, којима је у крајњој линији свеједно која је власт у питању.¹⁵ Потом се у овој групи сигурно налази и један део испитаника који је непажљиво или насумце одговарао на питања у нашој анкети. Међутим, чини се да је главно објашњење везано за оне испитанике који су изложени унакрсном притиску (*cross-pressure*) ауторитарне и демократске оријентације, о чему нам сведочи с једне стране чешће присуству у овој групи присталица странака са ауторитарним вођама (СРС, СПО и донекле СПС), као и продемократско структурирање ове групе испитаника према критеријумима скале демократија-недемократија (нашао сам да је 12% испитаника из ове групе недемократски оријентисано, да је 70% демократски оријентисано, а 18% припада "мешовитој" оријентацији). Дакле, *доминира противвечно мњење у којем ипак превладавају продемократски ставови* (додуше, то ништа не говори о понашању грађана у случају практичне актуелизације раскола демократија - ауторитарни систем).

Укупно узев, имајући на уму смер овде изнетих налаза, као и изнете резерве, може се тврдити: (1) да, ипак, превладава везаност за систем парламентарне демократије, (2) да знатан број грађана има непрофилсан (неодређен, "мешовит", противречан) однос према типовима владавине, и (3) да се међу алтернативама датом типу власти издваја опредељење "за власт стручњака" што треба схватити првенствено као протест против "аматерског волунтаризма" власти у последњих неколико деценија а не као зала-

¹⁴ Комбинација односа према парламентарној демократији и власти јаког вође дала је "индекс ауторитарне демократије" који у разуђеном виду садржи шест група испитаника:

1. Изразита ауторитарна оријентација - испитаници који одбацују парламентарну демократију, а прихватају могућност предаје власти "јаком вођи" (11% испитаника).
2. Претежно ауторитарна оријентација - испитаници који прихватају власт "јаког вође", а притом имају неодређен однос према парламентарној демократији (17%).
3. Мешовита и неодређена оријентација (укупно 17%) - испитаници се односе неодређено како према парламентарној демократији, тако и према "јаком вођи" (9%); неодређен према парламентарној демократији, негативан однос према ауторитарном вођи (5%); неодређен према ауторитарном вођи, одбацује парламентарну демократију (1%); одбацује и парламентарну демократију и могућност предаје власти "јаком вођи" (2%).
4. Претежно демократска оријентација демократе: испитаници који прихватају парламентарну демократију, а неодређено се односе према "јаком вођи" (5%).
5. Изразита демократска оријентација: испитаници који прихватају парламентарну демократију, а одбацује могућност предаје власти "јаком вођи" (29%).
6. Противречна оријентација - ауторитарне демократе - испитаници који истовремено прихватају и "јаког вођу" и парламентарну демократију (21%).

¹⁵ Тачност овакве хипотезе поткрепљује и налаз да је у овој групи трећина од укупног броја оних испитаника који истовремено позитивно перципирају и социјализам и капитализам.

гање за овај, иначе имагинарни, тип власти - као и све бројније опредељење за "власт јаког вође". - Овакви налази сугеришу закључак да политичко понашање грађана Србије, пошто није вредносно утемељено, умногоме зависи од деловања политичких субјеката, а пре свега од лидера и политичких странака.

Свему овоме треба додати још нешто. Наиме, када је реч о критеријумима за утврђивање демократске-не/демократске оријентације треба ипак исказати флоскулу - да је то веома сложено истраживачко питање. Вероватно било који стандардни индикатори дају неке глобалне трендове и рангове, међутим за прецизнија мерења потребна су комплекснија али и осетљивија мерила. То је у земљама западне демократије, такође, отворено питање, али се оно не проблематизује (упитност је прикривена знатним општим пристајањем уз демократску опцију). Сматрам да земље (или групе земаља) имају један или више латентних (латентно као антоним манифестном) пондера демократске опције - у земљама западне демократије то је однос према имигрантима, а у нас однос према мањинама (не само етничким) - видети о томе податке у табели 9 - и однос према ауторитарном вођи. Уколико се дати пондер ("лакмус папир") не региструје, онда је знатно веће пристајање уз демократију, а уколико га укључимо у параметре евалуације, онда наилазимо на смањен обим продемократске оријентације. На практичном плану, реч је о истовременом прихватању, у сличном интензитету, демократског и логички њему нескладног става; вероватно је да се у сваком конкретном понашању тај несклад разрешава на овај или онај начин, али он мора да оставља трага и на само понашање (стабилност у оријентацији, на пример). Очито је пак да овде од пресудног значаја може да буде утицај разних политичких субјеката, пре свих, политичких странака.

Следеће питање тиче се дилеме да ли је однос грађана према типовима владавине, а посебно према демократији, у толикој мери повезан с неком социјалном групом или групама, да се о њој или њима може говорити као социјалном носиоцу дате оријентације?

Однос грађана према типовима владавине је у корелацији (по интензитету: слаба и блиска осредњој) са три групе показатеља: са регионалном припадношћу испитаника, са његовим социо-класним положајем и политичком идентификацијом (видети табелу 8).

С "Индексом ауторитарне демократије", који најадекватније структурише однос испитаника према типовима владавине, у корелацији су: брачно стање ($Sk=0,22$); пол (0,23); класна самоидентификација (0,24); старост (0,26); индекс не/сигурности (0,30); радни статус (0,31); територијална припадност (0,33); школска спрема оца (0,33); занимање (0,39); школска спрема (0,40); политичка идентификација (0,44); "индекс социјалистичког капитализма" (0,47) и не/демократска оријентација (0,47).

Социјално утемељење ауторитарних опредељења (укупно 28% испитаника) везано је за домаћице (46% од укупног броја домаћица ауторитарно

је оријентисано), испитанике без школе или са незавршеном основном школом (44%); присталице СПС (43%); испитанике који су просоцијалистички оријентисани (41%); испитанике који су оријентисани ка сигурности (41%); за најстарије испитанике, оне са 60 и више година (39%); испитанике чији је отац без школе или са незавршеном основном школом (39%); присталице СРС (38%); испитанике са основном школом (36%); НК или ПК раднике (36%); жене (35%); пензионере (35%); испитанике који су се самоидентификовали као припадници радничке класе (34%)...

Социјално утемељење продемократских опредељења, а тако је определено укупно 34% испитаника (видети табелу 7), везано је за присталице ДС (од укупног броја присталица ове странке 78% је продемо-кратски определено); присталице ДСС (65%); стручњаке (60%); присталице СПО (59%); испитанике са вишим или високим образовањем (59%); испитанике с прокапиталистичком оријентацијом (58%); испитаници чији је отац с вишим или високим образовањем (57%); испитаници с гимназијом (56%); испитаници чији отац има средње образовање (52%); приватници (50%); службеници (48%); испитаници стари између 30 и 40 година (45%); разведени (45%); испитаници са средњим образовањем (45%); незапослени (45%); испитаници који се самоидентификују као припадници средње горње класе (45%); запослени у друштвеном сектору (44%); испитаници који имају између 40 и 50 година (41%); мушки (41%); испитаници чији отац има школу за радничка занимања (41%); испитаници који имају 30 и мање година (40%); нежењени (40%); испитаници који су изразито оријентисани ка ризику (40%)...

Непрофилисан однос према релацији ауторитарна власт - парламентарна демократија (укупно 17% испитаника) најчешће је везан за испитанике “мешовитим” односом према релацији сигурност - несигурност (31% од њиховог укупног броја има непрофилисану оријентацију на индексу “ауторитарне демократије”), НК или ПК радници (26%); испитаници без школе или са незавршеном основном школом (25%); страначки неопредељени испитаници (24%); испитаници с основном школом (23%); домаћице (23%); они који имају 60 и више година (22%); пољопривредници (22%); испитаници са неодређеном оријентацијом ка капитализму (22%)...

Укупно узев, може се тврдити да се само симпатизери и чланови појединих политичких странака и евентуално група високообразованих грађана средњих година у средњим и већим урбаним целинама, појављују као носиоци демократске вредносне оријентације. Но, одмах треба рећи да је и у овом случају реч о “ограниченој демократији”, оно што је већ речено за грађане као појединце, важи и за њих као припаднике поменутих група, додуше у мањој мери јер ипак долази до селекцији при групном “сврставању”.

На крају, тврдим да се ни међу релевантним политичким странкама (као и међу другим организованим политичким актерима) не може наћи носилац модене легитимацијске формуле, примерене основним структурама наше земље - политички систем парламентарне демократије у грађански

конституисаној држави. И оне релевантне политичке странке које програмски, па и делом своје конкретне политичке акције, исказују своју продемократску оријентацију, бивају слично као и поједини грађани, спутани својом недоследношћу, својом опседношћу нацијом и “својим” вођом.¹⁶

Ако се већ у нас уопште и јавља захтев за грађанском и демократском државом,¹⁷ он се јавља сегментирано, у негативној формулацији и уз одсуство социјално-политичког носиоца позитивно формулисаних политичких формула. Све то нам ову једину модерну легитимацијску формулу чини прилично далеком.

ЛИТЕРАТУРА

- Биро, Миклош (1994), *Психологија йосијкомунизма*. Београд: Београдски круг.
- Бранковић, С. (1994) “О феномену подршке неуспешној власти”. *Српска политичка мисао*, no 1-4.
- Dal, R. (1994), *Dileme pluralističke demokratije*. Beograd: BIGZ.
- Димитријевић, Бојан (1996), *Хиперинфлација*. Београд: Светлосткомерц.
- Easton, David (1975) “A Re-Assessment of the Concept of Political Support”. *British Journal of Political science*. No 5.
- Easton, David (1979), *A Systems Analysis of Political Lite*. Chicago and London: The University of Chicago Pres
- John Keane (1993), “Nations, Nationalism, and the European Citizen”. London: Centre for the Study of Democracy. *Research Papers*, Number 2. Published by University of Westminster Press.
- Linz, J. (1988), “Legitimacy of Democracy and the Socioeconomic System”. In: Dogan, M. (ed). *Comparing Pluralist Democracies: Strains on Legitimacy*. London: Westview Press.
- Липсет, С. М. (1969), *Политички човек*. Београд: Рад
- Luhman, N. (1992), *Legitimacija kroz proceduru*. Zagreb: Naprijed.

¹⁶ С доста патоса може се рећи да, када је реч о субјектима политичког живота у нас, почев од државе па све до готово последње политичке странке, пиће у флаши с етикетом “Демократија” не одговара садржају. Етикета је таква каква јесте, а пиће је патворено. Етикета обећава, садржај одбија. Уместо хармоније букеа, налазимо опорост и непријатну горчину. Назив нам обећава добро старо пиће, а садржај својом незрелошћу и примесима онога што се пије само једном у животу, штипа за грло.

¹⁷ Насупрот овоме, домаћа теорија (и “полутеорија” и политичка пракса) не оскудева у ауторима који сматрају да је национализам идеологија двадесет првог века. Наравно, нису усамљени у својој опседнутости идејом о могућности постојања, теоријске и практичне, “националне демократије” (што може да буде остварљиво уколико би се пронашла земља која би саставом своје “нације” била тој идеји пригодан оквир) - у класичној схеми своје претходнике налазе у Пејну, Вудро Вилсону, Мацинију, а данас се већ могу ослонити на приличан број сличномишљеника (видети о овоме тему броја у *Нова српска политичка мисао*, број 3-4, vol. IV. 1997).

- Матић, Милан и Подунавац, Милан (1994), *Политички систем*. Београд: Институт за политичке студије.
- Merkel, P. (1988), "Comparing Legitimacy and Values". In: Dogan, M. (ed). *Comparing Pluralist Democracies: Strains on Legitimacy*. London: Westview Press.
- Mihailović, Srećko i drugi (1997), *Između osporavanja i podrške. Javno mnjenje o legitimitetu treće Jugoslavije*. Београд: Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење - ИДН.
- Подунавац, М. (1988), *Политички леژیтимитет*. Београд: Рад.
- Подунавац, Милан (1998), *Принцип грађанства и поредак политике*. Београд: ИП "Принцип" и Факултет политичких наука.
- Stanovčić, Vojislav (1986), "Čemu se pokoravati državnoj vlasti?". Загреб: *Naše teme*. Vol. XXX, No. 9.

П Р И Л О З И

Табела 1: НЕПОВОЉНО МИШЉЕЊЕ ЈАВНОГ МНЕЊА СРБИЈЕ О НАЦИОНАЛНИМ МАЊИНАМА, 1992-1996. (у %)

Неповољно мишљење о:	1992	Пролеће, 1993.	Јесен, 1993	1994	1996
Мађарима	73	76	68	53	43
Муслиманима	81	82	82	83	71
Албанцима	86	88	88	86	69

Извор: Истраживања Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење ИДН.

Табела 2: НЕ/СЛАГАЊЕ СА ТВРДЊОМ: "НА ИЗБОРИМА ТРЕБА ГЛАСАТИ САМО ЗА ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ СВОЈЕ НАЦИЈЕ", 1997. године (у %)

"На изборима треба гласати само за политичке странке своје нације"	Грађани Србије (без КиМ)	Срби на Косову и Метохији	Албанци на Косову и Метохији
Слаже се	38	88	88
Не слаже се	40	8	8
Неодлучан, не зна, без одговора	22	4	4
УКУПНО	100	100	100

Извор: за прву колону података - истраживање Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење ИДН, ЈМС 122/97, а за другу и трећу колону истраживање јавног мњења Косова које су Форум за етничке односе и Институт за филозофију и социологију у Приштини, обавили 1997. године.

Табела 3: МНЕЊЕ О СТАТУСУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ, 1997. (у %)

Могућа решења	Србија без КиМ	Срби на КиМ	Албанци на КиМ
	1997	1997	1997
Стварање независне државе	2	1	92
Садашњи статус или укидање аутономије	59	77	-
Остала решења	19	4	5
Није о томе размишљао, не зна	20	18	3
УКУПНО	100	100	100

Извори: За Србију без Косова и Метохије - ЈМС 122/97. (Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење - ИДН); за Косово и Метохију: Форум за етничке односе, Београд и Институт за филозофију и социологију, Приштина.

Табела 4: ДЕМОКРАТСКА ОРИЈЕНТАЦИЈА, 1993-1997. (у %)

Демократска оријентација	1993.	1994.	1996.	1997.
Не-демократска оријентација	27	16	12	9
"Мешовита" оријентација	18	31	28	25
Демократска оријентација	55	53	60	66
Укупно - %	100	100	100	100
- ф	1.986	1.198	1.482	1.540

Извор: Истраживања Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење

Табела 5: ОДНОС ПРЕМА ТИПОВИМА ВЛАДАВИНА, СРБИЈА 1996. И 1997. (У %)

Типови владавине	Прихвата		Неодлучан, БО		Не прихвата		УКУПНО	
	1996	1997	1996	1997	1996	1997	?'96.	'97.
Парламентарна демократија	49	55	39	31	12	14	100	100
Владавина јаког вође	28	48	20	16	52	36	100	100
Владавина војске	11	8	14	13	75	79	100	100
Владавина стручњака	75	64	14	20	11	16	100	100
Монархија	14	18	24	21	62	61	100	100

Извор: Истраживања Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење

Табела 6: ОДНОС ПРЕМА ВЛАДАВИНИ ЈАКОГ ВОЂЕ И ПРЕМА ПАРЛАМЕНТАРНОЈ ДЕМОКРАТИЈИ 1997. године (у %)

	Прихвата ауторитарног вођу	Неодлучан и БО	Не прихвата ауторитарног вођу	УКУПНО
Одбацује парламентарну демократију	11	1	2	14
Неодлучан и без одговора	17	9	5	31
Прихвата парламентарну демократију	21	5	29	55
УКУПНО	49	15	36	100

Извор: Истраживања Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење

Табела 7: НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ И ИНДЕКС АУТОРИТАРНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ, 1997. год. (у %)

НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	Ауторитарна оријентација = 28%	Неодређена оријентација = 17%	Парламентарна демократија = 34%	Ауторитарна демократија = 21%	УКУПНО
ТЕРИТОРИЈАЛНА ПРИПАДНОСТ: $C_k = 0,33$; $p = 0,000$					
Београд	17	13	45	25	100
Бачка	26	21	33	20	100
Срем	34	17	30	19	100
Банат	36	23	23	18	100
Источна Србија	28	32	28	12	100
Југоисточна Србија	33	13	31	23	100
Поморавље	20	25	38	17	100
Шумадија	37	8	31	24	100
Западна Морава	28	24	34	14	100
ШКОЛСКА СПРЕМА: $C_k = 0,40$; $p = 0,000$					
Без основне школе	44	25	13	18	100
Основна школа	36	23	20	21	100
Радничка школа	25	14	36	25	100
Гимназија	19	12	56	13	100
Остале средње шк.	21	12	45	22	100
Виша шк. и факултет	7	12	59	22	100
РАДНИ СТАТУС: $C_k = 0,31$; $p = 0,000$					
Приватник	17	8	50	25	100
Запослен у приват.	23	21	35	21	100
Запослен у	21	14	44	21	100

НЕЗАВИСНЕ ВАРИЈАБЛЕ	Ауторит арна оријента ција = 28%	Неодре ђена оријен тација = 17%	Парламен тарна демокра тија = 34%	Ауторитарна демократија = 21%	УКУПНО
друштв.					
Незапослен	26	14	45	15	100
Домаћица	43	23	17	17	100
Пензионер	35	20	23	22	100
ПОЛИТИЧКА ИДЕНТИФИКАЦИЈА: $Sk = 0,44$; $p = 0,000$					
Неопредељени	30	24	29	17	100
СПС	43	16	15	26	100
СРС	38	7	21	34	100
ДСС	2	8	65	25	100
СПО	5	8	59	28	100
ДС	6	4	78	12	100

Извор: Истраживања Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење

Табела 8: КОРЕЛАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ПОКАЗАТЕЉА ОДНОСА ПРЕМА АЛТЕРНАТИВАМА СИСТЕМУ И НЕЗАВИСНИХ ВАРИЈАБЛИ, 1997. године (Коефицијенти контингенције)

Зависне варијабле	Политичка идентифик.	Зани мање	Старост	Регија	Урба нитет
Најбоље је сву власт дати јаким вођи...	0,37	0,33	0,19	0,24	0,21
Нашом земљом треба да влада војска	0,22	0,28	0,17	0,26	0,19
Да одлучују стручњаци а не влада и парламент	0,24	0,27	0,14	0,20	0,17
За кога би гласали, за републику или монархију	0,42	0,17	0,15	0,21	0,11
Да ли одобрава укидање парламента	0,36	0,32	0,21	0,25	0,16

Извор: Истраживања Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење

Табела 9: ФРЕКВЕНЦИЈА ОДГОВОРА НА АЈТЕМЕ ДЕМОКРАТСКЕ СКАЛЕ, 1993-1997. (у %)

Тврдње	Година	Слаже се	Неодлучан	Не слаже се	N - %
Демократија је опасна јер може да доведе до нереда	1993.	21	25	54	100
	1994.	13	37	54	100
	1996.	16	25	50	100
	1997.	19	27	54	100
Већина је увек у праву, без обзира на права мањина	1993.	47	26	27	100
	1994.	25	33	42	100
	1996.	24	24	52	100
	1997.	29	27	44	100

Извор: Истраживања Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење

Srećko Mihailović
 Institut of Social Sciences
 Beograd

S u m m a r y

PROSPECTS FOR A MODERN LEGITIMATION FORMULA IN SERBIA

The author addresses the following questions: what are the current legitimation formulas in Serbia, who are their social carriers and what are the prospects for practicing a modern legitimation formula.

Ethno-legitimation, as a specific neoreligious legitimation formula, has been produced by almost complete Serbian political elite, supported by a great number of citizens. Economic legitimation formula appears more as a crying demand of ever larger number of citizens than as an option with a real political representative. Political legitimation formula almost never appears in its integral form, by no means at the level of an organized political behavior, and rarely at individual level; it often appears as a negative formulation (as delegitimation, not a demand for legitimation), most often as a set of segmented demands (and types of behavior) by various social groups and aggregates; some of these demands are taken to the organizational level of politics, some appear in the civil society sphere, while others exist at the level of private actions. The negative formulation of political legitimation and its segmentation - the absence of a positively defined political formula as a need for a civil and democratic state, accompanied by the absence of its social-political carrier, makes prospects for this, the only modern legitimation formula, to be quite weak.

Key words: legitimation, etno-legitimation, economic legitimation, political legitimation, delegitimation.